

מה יעשה אדם הנקלע לחבורת מספרי לשה"ר? אליעזר קורצוויל

כאמור יש באיסור קבלת לשה"ר ב' תפיסות:

(1) עצם השמיעה אסורה כדי שלא יבוא לידי האמנה בלב.

(2) רק האמנה בלב אסורה.

נבדוק מחלוקת זו גם ביחס לשאלה המובאת בכותרת, משום שהדבר נפוץ שיושב אדם בחבורת אנשים שנתקבצו לעניין מה, לדבר במילי דעלמא פוליטיקה וכדו', וכן בצבא שיושבים חלק מהמחלקה ומספרים את הקורות אותם במשך השבוע, ובד"כ השיחה גולשת לשה"ר ורכילות. כיצד יש לנהוג במקרה זה?¹ ובכן לפי התפיסה השניה שאיסור קבלת לשה"ר הוא רק בהאמנה ואין איסור תורה בשמיעה, די שגראה פנים נזעמות ושוב אין הוא מסייע אבל לפי תפיסת הח"ח שהובא לעיל אין העניין פשוט, דהא יש איסור תורה של שמיעת לשה"ר ומה יעזרו פנים נזעמות?

הח"ח² דן בשאלה זו וז"ל: "...אבל אם ישב בחבורת אנשים שנתקבצו לעניין מה והתחילו לדבר... והוא משער שדברי תוכחתו לא יועילו³... אבל אם אי אפשר לו להישמט ממסיבתם... עכ"פ יראה אז לזרז את עצמו ולהעמיד את נפשו בעת צרה זו, וילחום מלחמת ה' עם יצרו כדי שלא ייכשל עכ"פ באיסור דאורייתא של שמיעת וקבלת לשה"ר". אחד התנאים שמחייב הח"ח הוא, שלא יהיה ניחא ליה⁴ בשמיעת סיפוריהם האסורים האלה. א"כ הח"ח מנסה לפתור בעיה זו ע"י ההיתר של **"אינו מתכוון"**.

¹ ברור שאם יכול ללכת מחבורתם צריך לעשות כן.

² הלי לשה"ר כלל ו' סעי' ה'.

³ ומבאר הח"ח בבמ"ח אות ט', דמייירי שאינו יכול להוכיחם או אפי' יכול להוכיח אבל דברי תוכחתו לא יועילו, אלא אדרבה רק יזיקו לאותו שמספרים עליו. אבל אם לא כך חייב להוכיחם. וכ"כ השע"ת ס"י קצ"ז: "איש אשר ישמע את דברי בנא"ד מדברים לשה"ר...או כי יושב בסוד משחקים בוזי תורה ומצוות ויודע כי הם סרבנים וסלונים ואם יוכיחם לא יקשיבו אל דבריו על כן ישים יד על פה גם זה ייענש...פן יאמרו כי הוא כמוהם וכי הודה אל דבריהם...וזה אחד מן הדברים אשר יתחייב האדם לעזוב בעבורם חברת הרשעים".

⁴ צ"ל שלא ניחא ליה שמיעת חגנות, ולא ששמיעת חגנות ניחא ליה רק האיסור לא ניחא ליה, שאם ניחא ליה בשמיעה, היינו מתכוון וכן משמע מרש"י. ועיי' לקמן הערה 10.

"אינו מתכוון"

עמ"נ להבין היתר זה נעיון בגמ' בפסחים⁵ והכי איתא התם :

"...אמר, הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו, אביי אמר מותרת ורבא אמר אסורה. אפשר וקא מכוין, לא אפשר וקא מכוין כו"ע לא פליגי דאסור, לא אפשר ולא מכוין כו"ע ל"פ דשרי, כי פליגי דאפשר ולא מכוין ואליבא דר' יהודה דאמר דבר שאין מתכוין אסור, כו"ע ל"פ דאסור, כי פליגי אליבא דר"ש דאמר דבר שאין מתכוין מותר... איכא דאמרי אפשר ולא מכוין היינו פלוגתייהו דר"י ור"ש, לא אפשר ולא מכוין כו"ע ל"פ דשרי, כי פליגי דלא אסור וקא מכוין ואליבא דר"ש דאזיל בתר כוונה כו"ע ל"פ דאסור כי פליגי אליבא דר"י וכו'..."

בסיכום הסוגיא יוצא: כשלא אפשר ולא מתכוין לפי ב' הלישנות כו"ע ל"פ דשרי, ואליבא דלישנא בתרא דהכי הלכתא אפי' אפשר ולא מכוין נמי שרי דקיי"ל כר' שמעון דדבר שאינו מתכוין שרי⁶. אבל אם א"א ומכוין אסור. ופי' רש"י⁷: "שאם ניחא ליה בריח וחביב לו להנות היינו מתכוין". גם מהגמ' לקמ⁸ רואים בהדיא, שאע"פ שאפשר לו ליבדל מהריח או מהמראה וכדו', מ"מ כל שלא מכוין שרי דהכי איתא התם: "...ת"ש מוכרי כסות מוכרין כדרךן ובלבד שלא יתכוון, בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים והצנועין מפשילין לאחריהן במקל. והא הכא דאפשר לו למעבד כצנועין וכי לא מכוין שרי? תיובתא למאן דמתני ל"ק כרבא תיובתא...". מכאן טוען הח"ח⁹ דה"ה לענין לשה"ר (התלוי בשמיעה), אע"פ שאפשר לו ליבדל, כל שלא מתכוין - שלא חביב לו שרי, וז"ל: "...ועתה נחזור לענייננו לענין שמיעת לשה"ר, דהכא נמי כיון דלכתחילה לא בא לכאן בחבורה בשביל השמיעה רק לענין אחר, וגם עתה לא ניחא ליה בשמיעת דברים של לשה"ר וכיו"ב, בוודאי לא עבר על איסור שמיעה..."¹⁰.

⁵ כ"ה ע"ב.

⁶ יש לציין שההיתר של אינו מתכוין הוא היתר כללי בכל התורה, לא רק באיסורי שבת משא"כ מלשאצ"ל זה ספציפי לשבת. ועוד מוסיף הח"ח שדין זה של הגמ' לא קאי רק על ריח של עכו"ם אלא גם בראיה וגם בשמיעה.

⁷ ד"ה "הכי גרסינן".

⁸ כ"ו ע"ב.

⁹ במ"ח אות י"ד.

¹⁰ יש לציין שבאיסורי שבת ההיתר של אינו מתכוין לא תלוי בניחא ליה או לא ניחא ליה, משא"כ כאן דאם ניחא ליה אמרינן דהוא מתכוין.

"מכרמי שומרון"

הראשונים נתקשו בסוגיא זו, דאמנם קי"ל דדבר שאינו מתכוין שרי, אך כל זה מותנה בכך שלא מדובר במצב שהתוצאה בלתי נמנעת היינו פסיק רישא, שבו מודה ר"ש ואפי' אומר דאינו מתכוין. ופסק"ר שייך בכל איסורי תורה¹¹! ועל כן מעירים התוס'¹² דמיירי הכא דלא הוי פסק"ר וז"ל: "...ומיירי כגון דלא הוי פסיק רישיה, דבפסיק רישיה מודה ר"ש...". אבל הם לא מסבירים מדוע לא הוי פסק"ר¹³. וכן הקשו התוס'¹⁴ על הברייתא דמוכרי כסות שהובאה לעיל אמאי שרי כל שאינו מכוין הא הוי פסק"ר? ותיצרו וז"ל: "...ובעיני דלא הוי פסק"ר, כגון שהוא לבוש מלבושים אחרים להן עליו מפני החמה, מפני הצינה...". א"כ ההנאה שיש לו מהשעטנו אינה בלתי נמנעת. בסוגיין מצאנו ב' שיטות בתירוץ הקושיא אמאי שרי בפסק"ר:

א. שיטת הר"ן¹⁵:

הגמ'¹⁶ מביאה מחלוקת בין רבא לאבבי בעניין "בת תיהא", דהיינו חבית של יין ויש בה נקב, ואדם מריח בפיו לדעת מה טיבו של היין: אם העכו"ם מריח לישראל שפיר דמי, אבל אם הישראל מריח לעכו"ם, רבא אומר מותר ואבבי אומר אסור. ומבאר הר"ן דמחלוקתם אינה בהנאה דריח אם מותרת או אסורה, אלא בהנאת אכילה אי חשיב ריחא כמילתא אי לאו, וכשמניח פיו חשיב כטועם מן האיסור אי לאו. מ"מ מבאר הר"ן, דלא יתכן לומר שנחלקו בהנאת ריח אם מותרת או אסורה מכמה סיבות, כשאחת הסיבות היא, דהא קי"ל כר"ש, דדבר שאינו מתכוין שרי - היינו אינו מתכוין להנות, דלאו ברשיעי עסקינן. אלא שעדיין קשה, והא קי"ל דמודה ר"ש בפסק"ר? וז"ל: "...וכי"ת פסק"ר הוא וקי"ל דמודה ר"ש בפסוק רישיה ולא ימות! וליתא, דלעניין הנאה ודאי אעיג דהוי פסק"ר שריא...אלא דכיון דלא מכוין לה לא חשבינן לה מידי...". טוען הר"ן דאמנם הוי פסק"ר, אבל הנאה שונה ממעשה אסור שאינו מתכוין והוי פסק"ר, שכל שלא מכוין להנאה דלא ניחה ליה בה לא חשבינן לה להנאה מידי. כלומר, הנאה נחשבת להנאה רק כשרוצה

¹¹ כ"כ הרא"ש פסחים פ"ב ס"י ב'. וכן לענין דבר שאינו מתכוין דקי"ל כר"ש, עיין רא"ש שבת פ"י פ"ט.

¹² ד"ה "לא אפשר".

¹³ אמנם הרא"ש הסביר מדוע לא הוי פסיק רישא.

¹⁴ שבת כ"ט ע"ב ד"ה "ובלבד".

¹⁵ ר"ן על הר"ף חולין ל"ב ע"א ד"ה "אמר רב", בסופו.

¹⁶ עבודה זרה ס"ו ע"ב.

"אינו מתכוון"

להנות מכיון שהנאה זה חוש, עניין רוחני, וכל שלא רוצה בו כמאן דליתא דמי. משא"כ מעשה, כל דהוי פסק"ר חשיב כמתכוין ואע"פ שלא ניחא ליה אסור¹⁷.

אם נחזור לבעיה בה פתחנו יוצא שלא שייך ההיתר של הח"ח בענין לשה"ר, שהרי לשה"ר אינו איסור הנאה אלא נזק, ואפשר להחשיבו כמעשה לעניין זה, ומה אכפת לן שלא ניחא ליה? הא הוי פסק"ר ששמע הלשה"ר ובעצם השמיעה יש איסור תורה עפ"י הח"ח, ויוצא שחייב לילך משם מפני ש"אין עצה ואין תבונה כנגד ה' ", דאין כבוד הבריות דוחה ל"ת שבתורה! אולם לפי תפיסתנו אין כאן פסק"ר, מפני שמה ששומע הלשה"ר לא הוי פסק"ר, דאין כאן איסור בעצם השמיעה רק צריך להראות פנים נזעמים, כי היכי דלא ליהוי מסייע, וילחם מלחמת ה' עם יצרו שלא יאמין. אלא שהח"ח תלה את ההיתר שלו בשיטת הרא"ש והתוס'.

ב. שיטת הרא"ש ותוס'¹⁸:

כאמור לעיל, התוס' כתבו דצריך שלא יהיה פסק"ר, ולא כתבו מדוע לא הוי פסק"ר, אכן הרא"ש מבאר עניין זה וז"ל: "...ומירי בדלא הוי פסיק רישיה, כגון שיכול לסתום נחיריו שלא יהנה מן הרית...". ונחלקו הפוסקים בכוונתו, האם צריך לסתום נחיריו בפועל, או שמא אי"צ לסתום נחיריו רק שיש לו אופציה לעשות כן.

1) הבנת החכמת אדם¹⁹ ברא"ש :

"...ואסור לשמוע הכלי שיר ולהריח הריח ולהסתכל בנויה וכ"ש בע"ז עצמה. ואם צריך לילך דרך שם יאטום אזניו ויעצים עיניו ויסתום נחיריו שלא יהנה, ואע"ג דאינו מתכוין, כיון דהוי פסוק רישיה ומתכוין אסור אפי' אין לו דרך אחר...". משמע שהחכמת אדם (להלן חכ"א) הבין בכוונת הרא"ש שבאמת יסתום נחיריו וכדו'.

והקשה הח"ח בצדק: אם זו כוונת הרא"ש מה הועילו חכמים? הא כל שסותם נחיריו או מעצים עיניו וכדו' כבר לא נהנה, ולא שייך בזה הנאה הבאה לו לאדם בע"כ, שהרי אינו מריח מידי?! ומתרץ הח"ח בכוונתו: שהיה קשה

¹⁷ אמנם נחלקו בזה **הערוך והרא"ש** בפרק שמונה שרצים ס"י ט"י מ"מ גם הערוך מודה בשאר איסורים דלא שייך ההיתר שלא ניחא ליה כל דהוי פסק"ר ורק בשבת נחלקו.

¹⁸ רא"ש על פסחים ס"י ב'.

¹⁹ כלל פ"ד סעי' ט"ז.

"מכרמי שומרון"

לחכ"א איך אפשר לומר שכל שיש לו אפשרות לא להריח או לראות וכדו', כבר לא הוא פסק"ר ושוב חוזר ההיתר שכל שאינו מתכוין שרי. הרי סוף סוף מריח או רואה וע"כ דהוי פסק"ר דלא מצינו פסק"ר כעין זה, אלא כגון אותם מוכרי כסות שהם לבושים גם בבגדיהם וגם בשעטנו, ואמרינן דכל שאינו מתכוין להנות שרי דלא הוא פסק"ר, דאפשר שנהנה מההיתר. וה"ה כאן צריך להעצים עיניו ולסתום נחיריו וגם אם יריח שרי כיון דאפשר דלא יריח. וז"ל בהגה"ה: "ולכך הוכרח החכ"א לדחוק, דהכוונה הוא שיאטום אזניו ויעצים עיניו...אף שאפשר שישמע אפילו אם יאטום אזניו, עכ"פ הלא אינו פסק"ר והוא אינו מכוין להנאת שמיעה ההוא. זה תוכן כוונתו..."

אלא שהח"ח לא מקבל את החכ"א מתרי טעמי:

(I) גם העצה של החכ"א קשה, דהתינוח באטימת אוזניים, ומה יעשה בעצימת עיניים וסתירת נחיריים? דהתם ודאי לא יראה כלום! וצריך לדחוק דיעצים קצת.

(II) משמע מהש"ך²⁰ שאינו חולק על הרמ"א רק מפרשו, ונבאר דבריו: והנה הרמ"א²¹ פסק: "אסור לשמוע כלי שיר של אלילים או להסתכל בנוי אלילים כיון שנהנה בראיה. ומיהו דבר שאין מתכוין מותר...". תחילת הדברים הם מלשון השו"ע, וע"ז הגיה הרמ"א, שאם אינו מתכוין שרי כמו שמבואר בגמ' ובאר הש"ך²² דבריו וז"ל: "ומבואר בתוס' ורא"ש ורי"ז שם בענין שיכול לאטום אזניו ולעצום עיניו ולסתום נחיריו שלא יהנה מן הקול...ומותר כשאינו מתכוין להנאתם, דלא הוא פסיק רישא..." ומשמע ברור, דמשום שיכול להאטום אזניו ולהעצים עיניו מותר אפי' כשהוא שומע או רואה, כיון שאינו מתכוין להנאה (דאם כפשוטו קשה, מה הועילו חכמים כדלעיל. ועוד, דמשמע שהש"ך מפרש את הרמ"א ולא חולק עליו, וברמ"א כתוב פשוט שכל שאינו מתכוין שרי.) וכן משלטי גיבורים²³ משמע בהדיא שאפי' שומע או רואה, כל שאינו מתכוין שרי, שהריא"ז כתב: "וכן אם היה רואה נוי ע"ז או שהיה שומע...אם אינו מתכוין להנות שאינו חפץ בהנאה זו", משמע שרואה ממש, ולא שעוצם עיניו וספק אם יראה. וכן מהראיה שמביא הגר"א²⁴ מהגמ' בברכות²⁵: "היה מהלך בשוק של ע"ז,

²⁰ ס"י קמ"ב ס"ק ל"ב.

²¹ יו"ד ס"י קמ"ב סעי' ט"ו.

²² ע"י הערה 19.

²³ הג' ריא"ז פרק שני ו' ע"ב אות א' דמיניח לקוח דברי הרמ"א עיי"ש בדרכי משה הארוך.

²⁴ שם ס"ק ל"ד.

נתרצה להריח הע"ז – חוטא...". משמע שרק אם נתרצה להריח אבל אם לא נתרצה אין עליו חטא.

2) הבנת הח"ח ברא"ש :

מכל הראיות הנ"ל מבואר שכוונת הרא"ש היא, שעצם העובדה שיכול לסתום אזניו וכדו', כבר לא הוא פסק"ר. אבל אם אינו יכול לסתום אזניו או לעצום עיניו הוא פסק"ר וצריך לילך משם. ולכאורה קשה, מה הקשר בין האפשרות לסתום אזניו/לעצום עיניו לבין פסק"ר? סוף סוף שומע או רואה ונהנה? אז מדוע לא הוא פסק"ר?

עמ"נ ליישב קושיא זו נקדים הקדמה: מצינו שהפני יהושע מקשה על התוס' ורא"ש שאמרו שמירי הכא דלא הוא פסק"ר: דבשלמא כשעושה מעשה אסור, וטוען דאינו מתכוין, אי הוא פסק"ר (כגון שגורר מיטה וא"א בלא חריץ) אמרינן דמתכוין הוא, אבל כשאינו עושה מעשה וההנאה באה ממילא והוא אינו מתכוין מה אכפת לן דהוי פסק"ר? כלומר, יש לחלק בין פעולה רצונית ובין שאינה רצונית.

ע"ז מתרץ הח"ח דאמנם כשמדובר בפעולה לא רצונית כגון הנאה ע"י הרחה לא שייך לומר פסק"ר, ונשאר דהוא אינו מתכוין. אבל אפשר לצרף את ההליכה למקום האסור – להנאה, והרי ההליכה פעולה רצונית היא, ואם ברור לו כשהולך שיבוא לו הנאת איסור שפיר אמרינן דאע"פ שאינו מתכוין הוא פסק"ר ואסור לו לילך לשם. ולכן כתבו התוס' והרא"ש דמירי באופן שלא הוא פסק"ר שיכול לאטום אזניו וכדו'. יוצא לפי האמור:

1. שאם בשעה שהולך לא ברור שיריח וכדו', וכשהגיע הריח ודאי לא הוא פסק"ר, וכל שאינו מתכוין שרי, שלא שייך כאן פסק"ר. וכן בעניין לשה"ר, אם כשהלך לא ידע שידברו דיבורים אסורים, ואח"כ התחילו לדבר, כל שאינו מתכוין שרי.

2. אם כשהלך היה ברור שידברו לשה"ר, תלוי הדבר: אם לא יוכל לסתום אזניו אסור לילך לשם וצריך לילך משם, דאע"פ שאינו מתכוין הוא פסק"ר ואסור. ואם יודע שיוכל לסתום אזניו ואינו מתכוין שרי (ומ"מ טוב יותר שלא ילך לשם דמי יודע אם יוכל להתגבר על יצרו ולא יחלחלו הדברים אט אט ללבו ויאמין). ועכ"פ יקאָה להראות להם פנים נועמות שלא ליהוי בתורת מסייע.

אחר כל זאת, עדיין יש לברר בדעת הרא"ש ותוס', היאך אפשר להבין שאם הפעולה אינה רצונית לא הוא פסק"ר, וכל שאינו מתכוין שרי? הרי נהנה!

²⁵ נ"ג ע"א.

"מכרמי שומרון"

בשלמא כשעושה מעשה כגון גורר מיטה, אינו מתכוין לחרוץ שפיר, דבמלאכת מחשבת אסרה תורה והוא לא נתכוון לזה כלל. אבל באיסורי הנאה הרי נהנה ומדוע לא הוי פסק"ר?

ונראה לומר, שהרי מצינו מח' אחרונים²⁶ מדוע ר"ש מודה בפסק"ר. שיש **מסבירים** דכיון דהוי פסק"ר והתוצאה בלתי נמנעת, אמרינן שהוא מתכוין אע"פ שהוא טוען שאינו מתכוין. ויש **מסבירים**, שבאמת לתוצאה הוא לא מתכוין אבל לפעולה הוא מתכוין, ולכן כשהתוצאה בלתי נמנעת, אמרינן שהכוונה על הפעולה מתרחבת גם לתוצאה. מעתה, אם אנו הולכים לפי **ההסבר הראשון**, שהתוצאה הבלתי נמנעת קובעת לי שבאמת הוא מתכוין, אין זה רק עניין של הגדרה אלא תלוי בשאלה מה קורה בפועל - מה אכפת לי אם התוצאה באה מ'יקום עשה' או מ'ישב ואל תעשה'! סו"ס אדם מריח וזה גורר בהכרח להנאת איסור, וכל זמן שהתוצאה הכרחית, אמרינן שהוא מתכוין. אלא אם נלך לפי **ההסבר השני**, שבאמת הוא לא מתכוין לתוצאה, רק אנו מגדירים שמתכוון בזה, אפשר לחלק בין פעולה רצונית לשאינה רצונית, ונאמר שבפעולה רצונית אנו מרחיבים את הכוונה על התוצאה ומגדירים אותו כמתכוין, אבל כשהפעולה איננה רצונית ובאמת הוא לא מתכוין, בזה לא אמרינן שהוא מתכוין. והשתא אינו שייך מה שהקשה הפני הושע לחלק בין פעולה רצונית לשאינה רצונית, ומובן תירוצו של הח"ח.

לסיכום:

בהנאה הבאה לאדם בעל כרחו כשאינו מתכוין מותר, ונחלקו הראשונים: **הר"ן** סובר שיש כאן גַּדְר מיוחד בהנאה אע"ג דהוי פסק"ר, אך **הרא"ש** ו**התוס'** סוברים, דלא הוי פסק"ר מאחר ויכול לאטום אזניו ולסתום נחיריו, ובפעולה לא רצונית - כל שאינו מתכוין לא אמרינן שהכוונה בפעולה מתרחבת לתוצאה ואפי' שהיא הכרחית.

הח"ח בנה את ההיתר שלו על התוס' והרא"ש וכיון דהוי פלוגתא דרבוותא במילי דאורייתא, יש להחמיר, דמניין שהרמ"א פסק כתוס' ורא"ש? אבל על פי הבנתנו שאין בשמיעה איסור תורה: מי שנקלע לחבורה מעין זו, כל שעליו לעשות הוא, שיראה פנים נזעמים או משועממים וכדו', ובה לא עובר על שום איסור בתנאי שאינו מאמין לדברים.

²⁶ הם תלו ב' סברות אלו במח' הרא"ש והערוך בענין פסק"ר דלא ניחא ליה שהרא"ש טוען דאסור והסבירו דס"ל כהסבר שני שהבאנו.

וראיתי להעתיק כאן מספר **שמירת הלשון לח"ח**²⁷, וז"ל: "...ובאמת מי שיש לו לב נבון, צריך לברוח מחבורת אנשים בעלי קרנות כבורח מן האש, דלמה לו ליכנס לכתחילה בחבורת אנשים שיתחייב אח"כ להוכיחם על דיבוריהם האסורים? דאם ישמע דבריהם וילאה לענותם גם הוא יענש... וראה אחי, שאם יעמדו עשרה אנשים ביחד ויתפש אחד מהם בקולר על איזה עוולה שנשמע עליו שעשה שלא כהוגן, וייקחוהו לבית השופטים לדרוש ולחקור אותו היטב על אודות העולה שנשמע עליו והוא לא הודה על זה, ונלקחו אח"כ בקולר גם תשעת הנותרים לדורשם ג"כ על הדבר הזה, אולי עי"ז יתגלה העניין, אף שהם משערים בעצמם כי הם חפים מפשע ולא נלקחו בקולר – רק שעל ידם תתגלה תרמית ליבו של הראשון, עם כל זה נשבר ליבם בקרבם ומצטערים מאד על שהיו במסיבה אחת עם הראשון, שע"ז בא להם כל התלאה הזאת. ואח"כ כשעוזרם ה' שהם יוצאים בשלום בלי פגע, הם נוהרים עד מאד מלהיות צוות עם איש כזה פן יקרה להם עוד ככה. ועל אחת כמה וכמה בענייננו, שידוע שלעתיד לבוא יענשו גם המספר, גם השומע, גם כל הנלווים אליהם בחבורתם הרעה הזו, כמו שכי' למעלה בפרק י"ג בשם פרקי דר' אליעזר, כמה צריך לברוח מזה, וכשמסיתו היצר ליכנס בתוך חבורתם, יחשיב בנפשו, די לי במה שאעמוד בעולם העליון בעוונותי, ומה לי לסבול בעולם העליון עונש מעוונות זולתי".

²⁷ עמי מ"ב.